

V. Kapitanović, Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj

Škarica, Dario

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1994, 20, 485 - 490**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:730556>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Vicko Kapitanović, Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj, Franjevačka visoka bogoslovija Makarska i Arhiv Hrvatske, Zagreb – Makarska, 1993.

Franjevci dolaze u Makarsku možda još u 15. st. No prvi pisani spomen njihova boravka u tom gradu potječe iz 1502. g. – to je Hudžet fočanskoga kadije Muhameda, isprava kojom franjevcima Provincije Bosne Srebrene biva dopušteno obnoviti crkvu i samostan Sv. Marije u Makarskoj. Radovi na obnovi trajali su dvadeset godina, a franjevačko prebivalište sagrađeno uz crkvu biva 1518. g. – u skladu s crkvenim i redovničkim propisima – proglašeno pravim samostanom.¹

Do 18. st. Franjevačka provincija Bosna Srebrena, kojoj pripada i samostan u Makarskoj, nema vlastitih bogoslovnih učilišta i svoje studente filozofije i bogoslovlja, uz posebno dopuštenje Franjevačkog reda, šalje na učilišta drugih provincija, posebno u Italiju i Poljsku.² Može se pretpostaviti da su u to vrijeme u raznim samostanima Provincije djelovale gramatičke škole i novicijati te škole morala (praktičnog bogoslovlja, tzv. *scholae casuum*).³

Podjelom Franjevačke provincije Bosne Srebrene (1735. g.) samostan Sv. Marije pripao je novoosnovanoj Provinciji sv. Kaja (koja 1743. g. mijenja ime u Provinciju Presvetog Otkupitelja).

¹ Usp. fra Karlo Jurišić, *Franjevački samostan Svete Marije u Makarskoj*, u: »Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj – 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.–1986.«, Makarska, 1989., str. 34–36.

² Usp. fra Jure Brkan, *Povijesni pregled djelovanja Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj*, u: »Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj – 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.–1986.«, Makarska, 1989., str. 84.

³ Usp. *ibid.* Usp. također: fra Jure Brkan, *Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću*, KAČIĆ XVI, Split, 1984. g., str. 8.

U Provinciji sv. Kaja u vrijeme njezina osnutka djeluju četiri filozofska učilišta: u Šibeniku, Kninu, Sinju i Makarskoj (koje 1736. g. biva premješteno u Zaoštrog)⁴. To su sve provincijska učilišta – ustanovljuju ih i njima upravlja Provincija, ne školuju buduće lektore i nemaju pravo dijeliti jubilarciju⁵. Na tim učilištima predaju se tzv. *summulae*⁶, zatim logika, fizika i metafizika, obrađuju se traktati: *de anima*, *de generatione*, *de mundo*, *de metheoris*, itd.⁷ Dakako, peripatetičkom metodom i prema Ivanu Duns Skotu⁸. Nastava traje tri godine i održava se prema općem zakonodavstvu Reda i posebnim odredbama Provincije⁹.

Mletačke vlasti nisu se puno mijesale u rad tih učilišta.¹⁰

Filozofsko učilište u samostanu Sv. Marije u Makarskoj djeluje još od 1708. g.,¹¹ a 1736. g. uprava Provincije ustanovljuje u istom samostanu provincijsko učilište spekulativne teologije¹². To učilište djeluje od 1743. do 1745. g. kao opće bogoslovno učilište drugoga stupnja¹³, a potom prestaje s radom. Iznova biva ustanovljeno kao provincijsko učilište spekulativne teologije 1771. g. Od 1799. do 1802. g. djeluje kao opće učilište

⁴ Usp. fra Karlo Jurišić, *Franjevačka provincija svetoga Kaja pape i mučenika u Dalmaciji*, KAČIĆ XVII, Split, 1985., str. 144 i 182.

⁵ O franjevačkim provincijskim učilištima usp. fra Jure Brkan, *Povijesni pregled djelovanja Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj*, u: »Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj – 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.–1986.«, Makarska, 1989., str. 83–84.

⁶ Posrijedi su *Summulae logicales* Petrusa Hispanusa, koje su očito služile kao uvod u Aristotelovu logiku. *Summulae* su ktome zvali i *logica parva*, odn. *dialectica*. Petrus Hispanus (kasnije papa Ivan XXI) sastavio je *Summulae logicales* oko 1250. g. Doživjele su mnoga izdanja. Prema *summulama* se radilo na većini srednjovjekovnih sveučilišta. U Franjevačkoj knjižnici u Makarskoj nalazi se, osim više rukopisa *summula*, i jedna tiskana knjiga: Petri Hispani *Summulae logicales cum Versorii Parisiensis clarissima expositione [...]* Venetiis, Apud Franciscum Sansovinum, 1577.

⁷ O sadržaju predavanja i o načinu rada na franjevačkim filozofskim učilištima usp.: fra Jure Brkan, *Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću*, KAČIĆ XVI, Split, 1984. g., str. 28. Usp. također: Ante Sekulić, *Naša podunavska filozofska učilišta, sadržaj njihova rada i značenje*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 13–14, god. VII, Zagreb, 1981., str. 84–91.

⁸ Bilo je katkad i stanovitih odstupanja, tako da npr. uprava Provincije 1785. g. intervenira, propisujući peripatetičku metodu u skladu s izlaganjem Ivana Duns Skota (usp. fra Jure Brkan, *ibid.*, str. 28–31).

⁹ Usp. fra Jure Brkan, *ibid.*, str. 28.

¹⁰ Usp. fra Jure Brkan, *ibid.*

¹¹ Usp. fra Vicko Kapitanović, *Franjevačka knjižnica u Makarskoj*, u: »Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj – 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.–1986.«, Makarska, 1989., str. 109.

¹² Usp. fra Jure Brkan, *Povijesni pregled djelovanja Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj*, u: »Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj – 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.–1986.«, Makarska, 1989., str. 85–86.

¹³ Franjevačka opća učilišta (tzv. '*studia generalia*') ustanovljuje i njima upravlja generalna uprava Reda. Od 1645. g. dijele se na opća učilišta prvoga i opća učilišta drugoga stupnja. Na općim učilištima prvoga stupnja školuju se budući lektori. Ta učilišta ujedno imaju i pravo dijeliti naslov lektora-jubilata. O franjevačkim općim učilištima usp. fra Jure Brkan, *Povijesni pregled djelovanja Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj*, u: »Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj – 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.–1986.«, Makarska, 1989., str. 83–84.

drugoga stupnja, potom kao provincijsko učilište, da bi 1816. g. bilo još jednom proglašeno općim učilištem drugoga stupnja¹⁴.

U 19. st. austrijska vlast nastoji jozefinistički školski sustav uvesti i u redovnička učilišta. Tako 1821. g. uz pristanak crkvenih vlasti u Dalmaciji osniva Centralno bogoslovno sjemenište u Zadru za izobrazbu svega dalmatinskog svećenstva, da bi zatim 1827. g. ukinula franjevačka bogoslovna učilišta u Šibeniku i Makarskoj, ujedinivši ih opet 1828. g. u jedno bogoslovno učilište na dvama mjestima¹⁵. Na tom ujedinjenom Franjevačkom bogoslovnom učilištu Šibenik–Makarska biva do 1836. g. u cijelosti uveden austrijski program teološke izobrazbe, bitno drukčiji od franjevačke *Ratio studiorum*¹⁶. Osim toga, lektori se više ne postavljaju putem natječaja, nego administrativnim aktom državne vlasti, a Bogoslovija postaje javno bogoslovno učilište i na njoj osim kandidata za franjevački red studiraju i svjetovni svećenički kandidati. Diploma stečena na Franjevačkom bogoslovnom učilištu Šibenik–Makarska biva priznata bilo gdje u Austrijskom carstvu¹⁷.

Iako je nakon konkordata između Austrije i Svete Stolice 1855. g. Provincija mogla svoju Bogosloviju reformirati prema franjevačkom zakonodavstvu, nije to učinila¹⁸.

Tijekom 19. st., a posebno početkom 20., neadekvatnost prostora u samostanu Sv. Lovre u Šibeniku rezultira sve češćim premještanjem nastave u Sinj, Zaostrog ili Makarsku. Definitivno biva sva Bogoslovija premještena u Makarsku akademske godine 1916/17. i otada ona u Šibeniku više ne djeluje¹⁹. Ipak zadržava naslov Franjevačkoga bogoslovnog učilišta Šibenik–Makarska sve do 1935. g.²⁰. Naime, tek u akademskoj godini 1936/37. biva u Makarsku iz Sinja premještena i nastava filozofije, tako da studij u Makarskoj biva organiziran kao petogodišnji studij po uzoru na bogoslovne fakultete u Katoličkoj Crkvi, a sama Bogoslovija biva podignuta na stupanj fakulteta s naslovom *Franjevačka visoka Bogoslovija*²¹.

U to vrijeme Bogoslovija izdaje časopis *Nova revija* (1922–1944. g.) i pokreće svoje dvije biblioteke – Knjižnicu *Nove revije* i Bogoslovnu biblioteku²². U znanstvenom pogledu, iz tog razdoblja treba posebno istaknuti rad i djelo fra Karla Balića, predsjednika *Komisije za izdavanje kritičkih djela Ivana Duns Skota* (1938.–1975. g.) i prvog predsjednika *Papinske međunarodne marijanske akademije* (1949.–1976. g.)²³

¹⁴ Usp. fra Jure Brkan, *ibid.*, str. 88–90.

¹⁵ *Ibid.*, str. 92.

¹⁶ *Ibid.* O razlici između austrijskoga i rimskoga programa teološke izobrazbe usp. fra Franjo Emanuel Hoško, *Pastoralna formacija hrvatskih franjevaca u 19. st.*, KAČIĆ XIV, Split, 1982., str. 61–77. Također usp. Ante Sekulić, *Naša podunavska filozofska učilišta, sadržaj njihova rada i značenje*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 13–14, god. VII, Zagreb, 1981., str. 84–91.

¹⁷ Usp. fra Jure Brkan, *n. d.*, str. 92.

¹⁸ *Ibid.* str. 93.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.* str. 95.

²¹ *Ibid.*, str. 97.

²² *Ibid.*, str. 95.

²³ Usp. fra Hrvatinić Gabrijel Jurišić, *Znanstvenik fra Karlo Balić (1899.–1977.)*, u: »Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj – 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.–1986.«, Makarska 1989. g., str. 212–213.

Akademске godine 1946/47. Bogoslovija biva premještena iz Makarske u Zagreb, u samostan Gospe Lurdske, gdje djeluje do 1950. g., kada prestaje s radom. Biva obnovljena 1955. g., a akademske godine 1957/58. vraća se iz Zagreba u Makarsku, gdje djeluje do danas²⁴.

Vjerojatno je tijekom 17. st. broj knjiga u samostanu sve više rastao, tako da slijedom toga rasta 1690. g. biva izgrađen poseban prostor za knjižnicu²⁵. Prema katalogu koji bi mogao potjecati iz toga vremena, knjižnica broji oko 450 svezaka, odn. 236 naslova (prema strukama ovako: govorništvo, propovjedništvo, homiletika – 108 naslova; filozofsko-teološke knjige – 59 naslova; knjige moralnog sadržaja – 48 naslova; svetopisamske i druge knjige – 96 naslova)²⁶.

U 18. st., osnutkom filozofskog, a potom i bogoslovnog učilišta, broj knjiga još više se povećao – uglavnom udžbenicima i priručnicima za školu te filozofskim i teološkim djelima. Iz tog razdoblja potječu i brojni filozofski i teološki rukopisi na latinskom jeziku, koji su služili prvenstveno za studij, a knjižnica ih je dobivala uglavnom kao ostavštinu učilišnih lektora²⁷.

Prema katalogu iz 1851. g. knjižnica broji 1518 naslova. No u tom katalogu pod istim naslovom zna biti navedeno i više svezaka, a katkad i više različitih djela. Moglo bi se zaključiti da knjižnica u to vrijeme broji preko 2000 knjiga²⁸.

U 20. st. rast knjižnog fonda pomognut je brojnim donacijama, kao i knjigama što su stizale na recenziju *Novoj reviji* te časopisima prispjelim putem razmjene za *Novu reviju*. Isto tako i knjigama iz ostavštine profesora Bogoslovije²⁹. Velike zasluge pripadaju bibliotekarima fra Juri Božitkoviću i fra Karlu Jurišiću. Božitkovićev nedovršeni katalog, koji je i danas u upotrebi, navodi 7100 naslova i obuhvaća većinom starije knjige, objavljene od 16. do 18. st.³⁰ Osim tih knjiga Knjižnica, dakako, sadrži i novije knjige te povremena izdanja.

Budući je Knjižnica tijekom stoljeća rasla uvijek bitno vezana uz samostansko filozofsko i bogoslovno učilište, razumljivo je da glavninu njezina knjižnog fonda čine upravo filozofska i teološka djela; ali pritom, svakako, treba istaknuti da ona čuva i djela iz raznih drugih struka (prema spomenutom Božitkovićevu katalogu npr. djela iz anatomije, arheologije, arhitekture, bibliografije, botanike, epigrafike, etnologije, fizike, geografije, geologije, glazbe, gospodarstva, kemije, kirurgije, klasične filologije, književnosti, leksikografije, matematike i geometrije, medicine, patrologije, povijesti, prava, retorike, sociologije, šumarstva, veterine, zoologije³¹).

U katalogu »Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj« fra Vicko Kapitanović obrađuje rukopise, objavljena djela (ne sva, nego inkunabule, knjige 16. st. i hrvatske rijetke knjige) te povremena izdanja.

²⁴ *Ibid.*, str. 98.

²⁵ Usp. fra Vicko Kapitanović, *Franjevačka knjižnica u Makarskoj*, u: »Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj – 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736.–1986.«, Makarska 1989. g., str. 108.

²⁶ *Ibid.*, str. 109.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*, str. 110–111.

³⁰ *Ibid.*, str. 111.

³¹ *Ibid.*

Rukopise dijeli na one pisane hrvatskim jezikom, zatim latinskim i, konačno, kojim drugim jezikom.

Navodi tri hrvatska rukopisa pisana bosančicom (to su tri zbirke propovijedi iz 18. st.) i 31 pisan latinicom (to su također uglavnom propovijedi, ali i pjesme; većinom iz 18. i 19. st.)

Rukopise pisane latinskim jezikom dijeli na filozofske i teološke.

Navodi 41 filozofski rukopis. Ti su rukopisi uglavnom iz 18. st., ali ih je nekoliko i iz 17., odnosno 19. st. Autore nije uvijek lako odrediti. Posrijedi su većinom lektori filozofije ili bogoslovlja, bilo na makarskom ili na šibenskom učilištu. Najveći je broj rukopisa iz logike (što iz tzv. *logica parva*, što iz tzv. *logica magna* – ukupno oko 30 rukopisa), zatim iz fizike (što iz *physica generalis*, što iz *physica particularis* – ukupno oko 20 rukopisa) te iz metafizike (oko 15 rukopisa).

Teoloških je rukopisa pisanih latinskim jezikom 56. Uglavnom su iz 18. st., ali i iz 17., odn. 19. st.

Osim hrvatskih i latinskih rukopisa, knjižnica čuva i nekoliko dvojezičnih te petnaestak rukopisa na talijanskom, židovskom ili crkvenoslavenskom jeziku. To su tekstovi razne tematike, također iz 18. odn. 19. st.

Rukopise Kapitanović obrađuje veoma detaljno. Navodi uvijek djela sadržana u pojedinom rukopisu, svezak rukopisnog djela (ako je rukopis u više svezaka), zatim različite preradbe što se čuvaju u knjižnici u Makarskoj, kao i kopije ili preradbe koje se nalaze u nekoj drugoj knjižnici. Uvijek kratko komentira problem autorstva pojedinih rukopisa, prilaže i bilješke o utvrđenim ili pretpostavljenim autorima. Navodi, dakako, pun naslov rukopisa te *incipit* i *explicit*, zatim mjesto i vrijeme postanka rukopisa (ako je rukopis *sine anno*, onda obično stoljeće u kojem je nastao). Navodi format rukopisa, broj folija. Kopije ili preradbe obrađuje kronologijskim redom. Navodi i literaturu o pojedinom rukopisu i autoru. Upozorava na crteže, naznačuje njihov sadržaj i foliju na kojoj se nalaze. Izvješćuje o folijaciji (je li izvorna ili kasnija; kako je provedena – olovkom, crnilom...). Izvješćuje i o oznakama svezaka (jesu li provedene slovima, ili arapskim brojkama, ili kako drukčije). Opisuje i uvez (pergament, karton...). Navodi sva oštećenja, prazne listove, kasnije priliječljene listove, izgubljene dijelove, sveske koji nedostaju, bilješke na rukopisu (najčešće Božitkovićeve), itd.

S istom temeljitošću obrađuje Kapitanović i objavljena djela – navodeći dakle uvijek pun naslov djela, ime autora, tiskara, mjesto i godinu izdanja, format i broj folija, signaturu, pismo kojim je djelo pisano (goticom, latinicom...), oštećenja (ako ih ima), bilješke vlasnika ili korisnika, itd. – bilo da su posrijedi inkunabule, knjige 16. st. ili pak hrvatske rijetke knjige.

Kapitanović navodi ukupno 24 inkunabule, a među njima su neke i filozofskoga sadržaja.

Isto tako i među 261 knjigom 16. st. mnoge su filozofskoga sadržaja (primjerom, djela sv. Augustina, Ivana Duns Skota, sv. Töme Akvinca, Cicerona, itd.)

Hrvatske rijetke knjige³² Kapitanović dijeli na one pisane glagoljicom, zatim bosančicom i, konačno, latinicom. Nabroja šest hrvatskih knjiga pisanih glagoljicom i devet pisanih bosančicom te 298 pisanih latinicom. Među tim knjigama neke su i filozofskoga sadržaja.

³² Popis obuhvaća izdanja do 1835. g., tj. do godine od koje počinje »Grada za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga«, koju objavljuje Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu.

Katalogu Kapitanović prilaže i popis povremenih izdanja te kazala (kazalo rukopisa, kazalo početnih riječi */incipit/* u rukopisnim tekstovima, kazalo sporednih bibliografskih jedinica, kazalo mjesta i godina izdanja, tiskara i nakladnika, kazalo po godinama tiskanja, popis slika).

Treba zaključiti da je katalog »Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj« dr. fra Vicka Kapitanovića veoma vrijedan, stručno i brižno izrađen izvor osnovnih podataka o pisanom kulturnom blagu što ga stoljećima stječu i čuvaju franjevci u samostanu Sv. Marije u Makarskoj.

DARIO ŠKARICA

Žarko Dadić, Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja, Školska knjiga, Zagreb, 1994.

Knjiga »Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja« Žarka Dadića na neki je način nastavak njegove knjige »Egzaktne znanosti hrvatskog srednjovjekovlja« što ju je autor objavio 1992. godine.

Ono »u osvitu novovjekovlja« u naslovu knjige odnosi se na razdoblje 16. i 17. stoljeća, dakle ono razdoblje što se u duhovnopovijesnim razdiobama običava nazivati razdobljem »praga« ili prijelaznim razdobljem. Uglavnom je to razdoblje kasne renesanse u kojem se stvaraju pretpostavke za onaj revolucionarni obrat u tumačenju svijeta i pristupu svijetu što ga smještamo na konac šesnaestog i prvu polovicu sedamnaestog stoljeća.

Nadasve je u tome razdoblju značajno ono područje znanja i djelovanja što ga u ovoj knjizi obrađuje Žarko Dadić, a to su »egzaktne« znanosti. Upravo, naime, u novom poimanju znanosti, u uspostavljanju novog tipa znanosti, i to poglavito prirodnih znanosti najvećma se očituje obrat o kojem je riječ. Doduše, s obzirom na iznijete značajke razdoblja u kojem se ovdje govori o »egzaktnim« znanostima, tj. na činjenicu da u šesnaestom stoljeću možemo govoriti tek o stvaranju pretpostavki za uspostavljanje nove paradigme znanosti i znanstvenog, da je dakle dobar dio obrađenog razdoblja moguće označiti tek kao pripremu ne samo novih spoznaja o svijetu već i nove koncepcije »znanstvenog« što će tek omogućiti primjenu sintagme »egzaktne« znanosti, donekle je upitno koliko je legitimno rabiti kvalifikativ »egzaktne« za označavanje znanosti u tom razdoblju (posebice u onim poglavljima gdje autor, govoreći o egzaktnim znanostima elaborira problem astrologije ili alkemije naprimjer). Autor i sam, uostalom, napominje u predgovoru kako u knjizi obrađivano razdoblje završava otprilike kad izlazi Newtonovo djelo »Philosophiae naturalis principia mathematica«, dakle 1687. godine, koje po njemu »označuje kraj pripremanja temelja nove znanosti« (istakla E. B. P.).

Valja napomenuti kako autor u predgovoru knjige i sam nalazi za potrebno opravdati govor o »egzaktnim« znanostima s obzirom na tako određeno razdoblje o kojem je riječ, ističući kako će u knjizi biti riječi o matematici, fizici, astronomiji i donekle kemiji, tj. o disciplinama »koje u tom razdoblju dobivaju više opravdanja za zajednički naziv egzaktne znanosti« (istakla E. B. P.).